

УДК 171

О. ЛІЩИНСЬКА

ВЧЕННЯ ПРО МОРАЛЬНІ ЧЕСНОТИ У ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКІЙ СПАДЩИНІ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

В історію нашої філософської думки культ мудрості (софійності) увійшов ще з доби Київської держави. Ця ідея, набуваючи нового звучання, органічно перенеслася у доробок мислителів ХХ ст. Філософська спадщина діячів УГКЦ тяжіє до аристотелівського трактування етичних проблем з домінуючою орієнтацією на мудрість, розум, знання. Вершиною богословського надбання першої половини ХХ ст. є філософські твори А.Шептицького. Митрополит наголошував на глибокому "доцінюванні мудрості" як національній прикметі, а також першій і найважливішій потребі українського народу [10;6]. Повага до мудрості надає нашому національному життю могутньої сили, якої не мають інші народи, хоча значних гігантів духу світового значення серед українців нема (А.Шептицький). Подібні думки висловлювали інші філософи нашого століття, зокрема Д.Чижевський [9;15], І.Мірчук [5; 719].

У філософському доробку отців греко-католицької церкви чітко прослідковується зв'язок між поняттями мудрість, розум з однієї сторони і віра, релігія з іншої. Вирішується ця проблема у традиційно неотомістичній манері, як гармонія віри і розуму, при зверхності першої [13; 168; 6; 4].

Греко-католицькі філософи прокладають місток між вірою, розумом та мораллю. Так, А.Шептицький називав найвідоміших філософів давнини моралістами і вважав слухним їх вибір. Мудрість митрополит трактував як дороговказ життя, який встановлює моральну вартість всього життя [13;23]. Такі ж ідеї знайшли місце у творах Й.Сліпого [6; 3], М.Конрада [1; 58].

Синтезуючим чинником трьох згаданих понять є вічний, досконалий абсолют – Бог, котрий трактувався релігійними діячами як Мудрість, Правда, Добро (А.Шептицький [11;50], Й.Сліпий [6;10]). Бог у розумінні філософів-богословів є найвищою метою, до якої повинен прямувати кожен християнин.

Найвищої мети людського життя веде шлях чесноти. Людина вільна обирати дорогу добра чи зла. Чеснота, згідно з баченням А.Шептицького, сприяє орієнтації на позитивне. Митрополит, як і Арістотель, називав чесноту ознакою душі, яка робить людину доброю і є причиною її доброти [13;295]. А.Шептицький вважав чесноти могутніми силами, що називають найвищі людські ідеали і дають змогу здійснити ті

ідеали. “Не був би людиною, хто не відчув би величі та краси моральних чеснот. Був би дійсно зіпсутим чоловіком грішник” [13;295].

Оскільки Бог трактується філософом як гармонія мудрості, правди і добра, а чеснота виводиться через аналогічні поняття, то в абсолютному божественному бутті знятий світ чеснот як таких. Саме шлях досягнення чеснот наблизить людину до досконалого і вічного Абсолюту. Звідси випливає, згідно зі вченням А.Шептицького, що першим і найважливішим завданням християнина є праця над здобуттям чеснот і витривала молитва про дарування чеснот з неба. Дорога чеснот відверне людину від зла [14;15].

Беручи до уваги томістичну традицію, греко-католицькі філософи розмежовують три групи чеснот: інтелектуальні, моральні та богословські [13;297]. Серед моральних виділяються життєва мудрість(розвага), справедливість, мужність(відвага), стриманість [3; 161і 7;18]. Ці абстрактні добродієства накладають на вчинки людей певні обмеження, визначенні божественним Декалогом. Людське життя повинне співвідноситися з набутими чеснотами, які є проявом вищих теологічних – вірі, надії, любові.

А.Шептицький подав визначення моральних чеснот: “...Вони є прикметами душі, що звершують, доповняють або простують природні нахили чи жадоби душі ..., звершують волю(або й ум, але ум практичний)...” [13;298]. Митрополит називав моральні чесноти конечним добром, здоров'ям і силою людини. Філософ погоджувався з означенням отців церкви про моральну чесноту як міру, рівновагу двох крайностей.

А.Шептицький поділяв моральні чесноти за їх походженням на дві великі групи: “вливані” й “набуті”. Так, “вливані” чи надприродні є “прикметою, що Бог у нас без нас звершує” [13;296]. “Набуті”, згідно з означенням філософа, є ознакою душі, що її виробляє людина, правильно поступаючи. Моральна вартість особистості залежить від правильності вчинків, а отже, від ступеня “набутих” чеснот. Різниця між цими двома групами чеснот, на думку А.Шептицького, така: для чеснот “набутих” вистачає природного розуму, а для “вливаних” потрібний розум, просвічений вірою, який би спрямовував усе життя людини до найвищої мети, вічного спасіння. Надприродне – дане задарма, як Божий дар, а набуте – це здобуток людської праці. Так трансцендентний світу Бог не зносить природу, а скріплює, розвиває, підносить, він іманентно присутній у природних актах. Світ природний і надприродний співприсутні, вони взаємодіють.

Щодо предмету чесноти, згідно з вченням греко-католицьких філософів, поділяються на чотири групи: розвага, справедливість, відвага, стриманість [3;161і 7; 18]. Кожна з цих головних чеснот розростається на безліч додаткових і підрядних.

Українська релігійно-філософська традиція першої половини ХХ ст. розмежовує чітку ієрархію складників системи моральних чеснот. Перше місце належить мудрості(розвазі), яка є провідником людського життя, “найблагороднішою владою в душі”. Друге місце посідає чеснота справедливості, бо її предмет – вчинки людини щодо інших, а це важливіше, на думку філософів, від дій людини стосовно себе самого. Відвага і стриманість піддають вияви пристрасті під провід розуму. Між цими двома чеснотами першість визнається за мужністю. Вона звершує потяг до боротьби чи відсічі, поборює страх і боязливість перед труднощами. Нарешті, стриманість посідає останнє місце, бо ця чеснота накладає ярмо розуму на найнижчі пристрасті.

Життєву мудрість А.Шептицький визнає спільною в низці моральних та інтелектуальних чеснот. Для набуття своєї найвищої якості(орієнтира особистості до найвищого добра) вона отримує санкцію через богословську чесноту – любов, дія якої в ширшому значенні охоплює весь комплекс чеснот.

Стосовно питання про поділ цієї чесноти, можна виділити два критерії: щодо мети, якій служать життєва мудрість, і щодо будови самої мудрості. Так, відповідно до першого критерію існує особиста, родинна і загальнолюдська розвага. До другого належать такі частини розваги: тямучість, спритність, пам'ять, інтелект, розумність, передбачення, оглядність, обережність, дбайливість та інтуїція(А.Шептицький).

Чеснота справедливості греко-католицьким філософом ототожнюється з правилом виконувати всі свої обов'язки. А обов'язок, як зазначає митрополит, це “перша річ для людського діяння” [4;55]. Сутністю цієї чесноти є співвідношення обов'язків з правами.

За критерієм структурної організації справедливості А.Шептицький виділяє в ній такі частини: релігійність, набожність, послух, вдячність, щирість, приязність, щедрість, соняшність, чесність, милосердя. Остання чеснота вимагає детальнішого розгляду.

Милосердя в етичному вченні митрополита перебуває на межі двох світів(Божого і земного), тому значення її таке вагоме. Шляхом милосердя людський розум робить перший крок до неба [12;169]. Саме завдяки чесноті милосердя християнство має такий гуманний характер. Через милосердя здійснюється зв'язок моральних і богословських чеснот, а саме – справедливості та любові. Цей зв'язок підтримує єдність людського суспільства і веде кожного його члена до праці над власним і загальним добром.

Певну аналогію можна провести між релігійною і світською українською думкою першої половини ХХ ст. У питанні зв'язку

справедливості та любові. Ці чесноти так тісно переплелися, що М.Конрад, М.Шлемкевич, І.Мірчук, як і А.Шептицький, М.Конрад говорячи про справедливість, неодмінно пов'язують її з любов'ю. Можна стверджувати, що любов, правда і справедливість – це три осередні ідеї етичної думки більшості філософів зазначеного періоду.

Мужність, за А.Шептицьким – це сила для опанування пристрастей, яка піднімає в душі боротьбу з ними. Мужність, на думку філософа, покликана поборювати неспокійні серця, підтримувати рівновагу, спокій мислення і дій, не відступати перед труднощами з обраної дороги, сповняти обов'язки і відмовлятися від спокус малодушності. Як частини чесноти за внутрішньоструктурним чинником філософ виділяє великодушність, благородність, терпеливість, витривалість, терпіння, жертву і покору.

Чеснота терпіння, якій у творах релігійних діячів присвячено чи не найбільше місця, трактується як добро душі. Терпіння, з одного боку, пов'язане з милосердям, а між останнім відбувається зв'язок із християнською любов'ю. З іншого боку терпіння – це відповідь за гріх, відступ від Божого закону, уособлення зла як такого. Отже, від гріха через терпіння – до милосердя і, нарешті, до любові. Такий поступ особистості, такий шлях спасіння. Співзвучні ідеї знаходимо у Й.Сліпого [8;103], В.Липківського [2; 38].

Завершує розгляд системи моральних чеснот стриманість. Ця чеснота трактується А.Шептицьким як загальне налаштування душі, яке приписує пристрастям і вчинкам міру. Іншими словами, стриманість “накладає правило розуму” на бажання і дії, що принадають у заборонене добро. Частинами чесноти філософ називає убогість, піст, чистоту, лагідність, смирність, чемність, простоту, опанування гніву.

Так, чеснота простоти, на думку А.Шептицького, специфічна – без неї жодна з чеснот не є чеснотою [13;405]. Різні чесноти так між собою злучені, що становлять по суті одну, найвідповідальнішою назвою якої буде простота. У вужчому значенні ця чеснота означає нескладність, брак подвійності. Проста людина – це та, котра чіткою, визначеною прямою йде до цілі. Відсутність простоти, або облуда, призводить до заперечення самої чесноти як такої, адже фальшиві моральні чесноти є просто обманом передусім Бога, потім людей і, нарешті, самого себе (А.Шептицький).

Підсумовуючи сказане, можна простежити тяжіння української греко-католицької теологічно-філософської думки першої половини ХХ ст. до аристотелівської спадщини та сильний вплив неотомізму. Філософи наголошують на взаємозв'язку між поняттями мудрість, мораль і віра, визнаючи пріоритет останньої. Чеснота трактується у такому ж неотомістичному дусі. Три групи чеснот: інтелектуальні, моральні та богословські пов'язані поняттям Бога (гармонії, мудрості, добра і правди),

найвищої мети поступу людини. Моральні чесноти – це внутрішньоособистий регулятор, який встановлює владу розуму над волею душі індивіда. Релігійні філософи виділяють чотири групи моральних чеснот: розвагу, справедливість, відвагу, стриманість. Як частина останньої виділена “чеснота чеснот” – простота. У ній суть християнського ідеалу – без обману й облуди прямим шляхом до найвищої мети, до Бога, який є Мудрістю, Правдою, Добром і Чеснотою. Отже, недосяжний абсолют співприсутній з кожним природним актом. Томістична ідея гармонії Божого і земного знайшла підґрунтя в українському греко-католицькому філософському вченні.

1. *Конрад М.* Основні напрями новітньої соціології. — Львів, 1936.—Ч.1. — 78с.
2. *Липківський В.* Слово апостольське до вірних Христової церкви. — Вінніпег, 1936. — 217с.
3. *Митрополит Андрей.* Християнська праведність. — Львів, 1936. — 278с.
4. *Митрополит Андрей Шептицький.* Канадийским русинам. — Жовква, 1911. — 93с.
5. *Мірчук І.* Історія української філософії // Енциклопедія українознавства.— К., 1995. — С.718-724.
6. *Сліпий Й.* Віра і наука. — Львів, 1935. — 24с.
7. *Сліпий Й.* Господи, до Тебе возношу душу мою. — Мельборн, 1991. — 605с.
8. *Сліпий Й.* Шляхом обнови. — Львів, 1928. — 106с.
9. *Чижевський Д.* Філософія на Україні. — Прага, 1926. — 200с.
10. *Шептицький А.* Божя мудрість. — Львів, 1932. — 118с.
11. *Шептицький А.* Божя сійба. — Жовква, 1911. — 133с.
12. *Шептицький А.* Письма-послання (1939-1944). — Львів, 1991. — 454с.
13. *Шептицький А.* Твори (аскетично-моральні). — Львів, 1994. — 493с.
14. *Шептицький А.* Твори (морально-пасторальні). — Львів, 1994. — 547с.

О. Lishchyns'ka

THE TEACHING ABOUT THE MORAL VIRTUES IN THE PHILOSOPHIC RELIGIOUS LEGACY OF A. SHEPTYTS'KYJ

A. Sheptyts'kyj, as religious thinker, represents neotomistic tradition of the Ukrainian philosophy. The example is his teaching about the virtues. Metropolitan picked out three groups of the virtues: intellectual, moral and theological. The moral virtues are considered as the inner regulator of a personality, that puts power of a reason over the will.